

ing-innovative-and-investing-activities-of-organizations-9350.html

Kozak, Yu. H. et al. *Transnatsionalni korporatsii: osoblyvosti investytsiinoi diialnosti* [Transnational Corporations: Peculiarities of Investment Activities]. Kyiv: TsNL, 2006.

Kozłowska, M. "Atrakcyjność inwestycyjna – rozważania teoretyczne". *Problemy gospodarcze w ujęciu teoretycznym i praktycznym*, no. 84 (2012): 131-142.

Nazarczuk, J. M. *Potencjal rozwojowy a aktywność inwestycyjna wojewodztw i podregionow*. Polska: Wydawnictwo UWM w Olsztynie, 2013.

Pavlova, H. Ye. et al. *Kompleksne zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky* [Comprehensive Provision of

Financial and Economic Security]. Dnipro: Aktsent PP, 2018.

Steplewska, K. "Zachowanie klienta indywidualnego na rynku ubezpieczeń życiowych w świetle badań na przykładzie województwa świętokrzyskiego". In *Konkurencyjność i innowacyjność regionów w warunkach globalizacji i metropolizacji przestrzeni*, 2007.

Stolbov, V., and Shapoval, H. "Osoblyvosti upravlinnia systemoiu finansovo-ekonomichnoi bezpeky budivelnnykh pidpriemstv" [Peculiarities of Managing the System of Financial and Economic Security of Construction Enterprises]. *Komunalne hospodarstvo mist*, iss. 111 (2013): 103-108. <https://eprints.kname.edu.ua/35404/1/103-108%20%Stolbov%20BF.pdf>

УДК 330.322.12:332.146.2:338.246.88(477)

JEL: D14; D19; H31; O15; R20; R29

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-10-117-124>

СУЧАСНИЙ СТАН ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ЇХ ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ В ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

©2023 ЮРКО І. В., РЯБЦЕВ Д. О.

УДК 330.322.12:332.146.2:338.246.88(477)

JEL: D14; D19; H31; O15; R20; R29

Юрко І. В., Рябцев Д. О. Сучасний стан домогосподарств та їх інвестиційне значення в повоєнному відновленні економіки України

У наведеній роботі розглянуто сучасний стан та основні тенденції розвитку домогосподарств України під впливом російської агресії та окреслено основні інвестиційні можливості домогосподарств у повоєнній відбудові України. Мета дослідження полягає у визначенні можливостей щодо трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційний ресурс розвитку економіки на підставі аналізу сучасного стану домогосподарств України в процесі повоєнного відновлення. Теоретико-методологічною основою статті були наукові праці вітчизняних і закордонних учених із зазначеної тематики. Поставлена мета досягалася послідовним вирішенням завдань з використанням діалектичного, історичного та логічного підходів. Інвестиційна поведінка домогосподарств формується під впливом багатьох факторів. На прийняття рішень про інвестування впливають такі внутрішні чинники, як вікова структура домогосподарства, його матеріальне становище, освітній рівень і наявність навичок інвестування членів домогосподарства тощо. На формування фінансових ресурсів та інвестиційного потенціалу домогосподарств також впливають фактори макросередовища: тенденції глобалізації економіки, розширення ринків праці, міграційні процеси тощо. Інвестиційні ресурси домогосподарства будуть мати стратегічне значення для національної економіки під час повоєнного відновлення. Серед першочергових завдань, що потребують вирішення для більш ефективного залучення заощаджень домогосподарств (у тому числі тих, які мають у своєму складі трудових мігрантів) як інвестиційного ресурсу на відновлення та розвиток економіки країни, – підвищення рівня фінансової грамотності населення; стимулювання розвитку фондового ринку та спрощення доступу домогосподарств до державних облігацій та інших фінансових інструментів; розроблення механізмів залучення фінансових ресурсів мігрантів та представників діаспори як інвестицій у розвиток локальних соціальних та інфраструктурних проєктів. З урахуванням іноземного досвіду потребують подальших наукових досліджень питання щодо створення необхідних умов для відтворення та розвитку домогосподарствами людського капіталу (з урахуванням демографічних змін та міграційних потоків), зростання заощаджень домогосподарств (у тому числі тих, що мають у своєму складі трудових мігрантів) та розробка стимулювальних механізмів перетворення їх на інвестиційний капітал для відтворення та розвитку економіки України на державному та локальному рівнях.

Ключові слова: інвестиційний ресурс, домогосподарство, повоєнна трансформація, відбудова, людський капітал, міграція.

Бібл.: 25.

Юрко Ігор Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Коваля, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: ivyurko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1094-0923>

Рябцев Дмитро Олександрович – здобувач, Полтавський університет економіки і торгівлі (вул. Коваля, 3, Полтава, 36014, Україна)

E-mail: riabtsev.dmitro@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9880-2228>

UDC 330.322.12:332.146.2:338.246.88(477)

JEL: D14; D19; H31; O15; R20; R29

Yurko I. V., Riabtsev D. O. *The Current State of Households and Their Investment Importance in the Post-War Recovery of Ukraine's Economy*

The article examines the current state and main trends in the development of Ukrainian households under the influence of Russian aggression and outlines the main investment opportunities of households in the post-war reconstruction of Ukraine. The study is aimed at identifying the opportunities for transforming household savings into an investment resource for economic development based on an analysis of the current state of Ukrainian households in the process of post-war recovery. The theoretical and methodological basis of the article was the scientific works of domestic and foreign scholars on this topic. The set aim

was achieved by a sequential problem solving using the dialectical, historical, and logical approaches. The investment behavior of households is formed under the influence of many factors. Investment decisions are influenced by internal factors such as the age structure of the household, its financial situation, educational level and the availability of investment skills of household members, etc. The formation of financial resources and investment potential of households is also influenced by macro-environment factors, e. g.: trends in economic globalization, expansion of labor markets, migration processes, etc. Household investment resources will be of strategic importance for the national economy during the post-war recovery. Among the priority tasks that need to be addressed for more effective attraction of household savings (including those with labor migrants) as an investment resource for the recovery and development of the country's economy are: increasing the level of financial literacy of the population; stimulating the development of the stock market and simplifying households' access to government bonds and other financial instruments; development of mechanisms for attracting financial resources of migrants and representatives of the diaspora that are considered as investments in the development of local social and infrastructure projects. Taking into account foreign experience, further scientific research is required on the creation of the necessary conditions for the reproduction and development of human capital by households (taking into account demographic changes and migration flows), the growth of household savings (including those with labor migrants) and the development of stimulating mechanisms for their transformation into investment capital for the reproduction and development of the economy of Ukraine at both the State and local levels.

Keywords: investment resource, household, post-war transformation, reconstruction, human capital, migration.

Bibl.: 25.

Yurko Igor V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship, Trade and Exchange Activities, Poltava University of Economics and Trade (3 Kovalia Str., Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: ivyurko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1094-0923>

Riabtsev Dmytro O. – Applicant, Poltava University of Economics and Trade (3 Kovalia Str., Poltava, 36014, Ukraine)

E-mail: riabtsev.dmitro@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9880-2228>

Домогосподарство як економічна одиниця є активним суб'єктом інвестиційної діяльності та детермінантою рівня економічного розвитку країни. Економічний стан домашніх господарств істотно впливає на стан фінансової системи країни. Концентрація основної частки національного доходу в домашніх господарствах і поділ структури їх доходу на споживану та заощаджувану частину дає змогу фінансувати відтворення в будь-якій економічній системі.

Інвестиційна поведінка домогосподарств формується під впливом багатьох факторів. На прийняття рішень про інвестування впливають такі внутрішні чинники, як вікова структура домогосподарства, його матеріальне становище, освітній рівень і наявність навичок інвестування членів домогосподарства тощо.

На формування фінансових ресурсів та інвестиційного потенціалу домогосподарств також впливають фактори макросередовища: тенденції глобалізації економіки, розширення ринків праці, міграційні процеси тощо. Інвестиційні ресурси домогосподарства будуть мати стратегічне значення для національної економіки під час повоєнного відновлення. Проте під впливом російської агресії інвестиційний потенціал українських домогосподарств значно зменшився.

Домогосподарства стали об'єктом ґрунтовного дослідження представників економічної науки К. Бюхера, Т. Мальтуса, П. Самуельсона. Вагомий вклад у розвиток теорії домогосподарств і сімейної економіки внесли Г. Беккер, Дж. Кейнс, А. Маслоу, Ф. Модільяні, І. Фішер, М. Фрідман.

Дослідження функцій, ресурсів домогосподарства та їх значення в економічному та соціальному розвитку країни знайшли продовження у працях українських і зарубіжних науковців. Так, уточнення інвестиційної функції домогосподарств представлені, зокрема, у працях таких авторів, як Л. Катан, К. Хо-

рішко, Т. Лепейко, М. Лугова та інших. Обґрунтуванню ролі заощаджень домогосподарств в інвестиційних процесах присвячені роботи О. Барановського, І. Лютого, С. Науменкової, Ю. Пасічника, Л. Худолій, Г. Азаренкової та інших. Сутність інвестиційної діяльності домогосподарств, її склад і фактори, які можуть впливати на цю діяльність, розглядали у своїх наукових працях такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як Ю. Воробйов, В. Ворошило [1], С. Джерасада [2], В. Дорош, К. Чепель [3], М. Іващенко [4], А. Рамський [5] та інші.

Значна увага приділена науковцями також питанням мотивації домогосподарств до інвестування з метою задоволення біологічних, духовних і престижних потреб [6]. Проблемам формування та трансформації в інвестиційний ресурс заощаджень домогосподарств присвячені наукові праці Е. Аврамової, О. Ватаманюка, Н. Дорофєєвої, Т. Кізіми, Н. Манохіної, С. Панчишина, В. Радаєва, А. Рамського, М. Савлука, В. Тропіни та інших.

Проблему диференціації доходів домогосподарств досліджують вітчизняні науковці Е. Лібанова, В. Мандибуря, Н. Холод. Проблематика соціального забезпечення домогосподарств висвітлена в наукових працях О. Кириленко, Л. Гордієнко, Т. Кізіми, С. Юрія.

Окремі аспекти міграційних процесів, їх наслідки для економіки України та домогосподарств розкрили в наукових дослідженнях А. Гайдуцький, М. Денисенко, Е. Лібанова, О. Малиновська, Ю. Римаренко, В. Химинець, Г. Цимболинець, В. Юрчишин та інші.

Незважаючи на численні напрацювання науковців у сфері досліджень щодо використання заощаджень домогосподарств у системі національної економіки, враховуючи вплив російської військової агресії на економіку України та виклики, що будуть

поставати перед нею під час повоєнного відновлення, потребують аналізування питання сучасного стану ресурсного забезпечення домогосподарств України з урахуванням важливості покладених функцій, завдань та інвестиційних можливостей останніх у повоєнній відбудові України.

Мета дослідження полягає у визначенні можливостей щодо трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційний ресурс розвитку економіки на підставі аналізу сучасного стану домогосподарств України в процесі повоєнного відновлення.

Домогосподарства в Україні як суб'єкти господарювання виконують ряд функцій, зокрема постачальницьку, споживчу, виробничу, інвестиційну, відтворювальну, організаційну, заощаджувальну та забезпечувальну.

Підходи до трактування поняття «інвестиції» широко представлені в науковій літературі та правових актах. Так, статтею 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» визначено, що інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, у результаті якої створюється прибуток (дохід) та/або досягається соціальний та екологічний ефект. Такими цінностями можуть бути: кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів); рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності); майнові права інтелектуальної власності; сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навичок і виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»); права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права; інші цінності [7].

Інвестиції – це грошові (чи еквівалентні їм) кошти (капітал), які потенційний інвестор (власник фінансових ресурсів) планує вкласти в реальний проект з метою поліпшення розвитку будь якої діяльності даного проекту (з урахуванням можливих ризиків), отримання прибутку (доходу) або задля досягнення соціального ефекту [8].

Інвестиції – це економічні ресурси, що вкладаються в різні сфери господарської діяльності з метою її подальшого розвитку та досягнення соціально-економічних та екологічних результатів [9].

Погоджуючись із думкою А. Ключник, інвестиційний потенціал домогосподарств доречно визначити як сукупність фінансових ресурсів у вигляді заощаджень, залучених і позичених грошових ресурсів, що використовуються та можуть бути використані шляхом прямого та непрямого інвестування (у будівництво, освіту, сільське господарство, підприємництво, альтернативне інвестування, а також вкладів у фінансові інструменти: банківські депозити, страхові

поліси, накопичувальні рахунки і т. ін.) для отримання доходу, формування та нарощення активів домогосподарств [10].

На думку Т. Лепейко та І. Козлової, інвестиційна поведінка домогосподарств – це сукупність дій щодо перетворення тимчасово вільних грошових ресурсів (доходів та заощаджень) домогосподарств у фінансові (депозити банків; купівля акції та облігації; вклади в пенсійні, страхові, інвестиційні фонди; фінансування інноваційно-інвестиційних проектів тощо) та нефінансові матеріальні (купівля нерухомості, земельних ділянок, предметів старовини тощо) и нематеріальні (культурний рівень; освіта, здоров'я, виховання дітей тощо) активи з метою отримання різних форм доходів залежно від факторів макро-, мезо- та мікрорівнів [11].

Інвестиційна поведінка домогосподарств формується під впливом багатьох факторів. На прийняття рішень про інвестування впливають такі чинники, як вікова структура домогосподарства, його матеріальне становище, освітній рівень членів домогосподарства, рівень професійної освіти або навичок в інвестуванні, наявність сімейного бізнесу, що потребує інвестування, рівень громадської свідомості тощо.

На формування фінансових ресурсів та інвестиційного потенціалу домогосподарств також впливають тенденції глобалізації економіки, розширення ринків праці та міграційні процеси.

До чинників, що негативно позначаються на мотиваційній складовій інвестиційної поведінки домогосподарств, можуть бути віднесені: проблеми нерівності та розшарування населення за рівнем доходів; зменшення інвестиційного потенціалу домогосподарств через демографічні зміни, старіння населення, обмеження доходів від трудової діяльності людей пенсійного віку.

За умов російської агресії, різкого зниження рівня зайнятості населення, зростання інфляції фінансовий стан домогосподарств України визначається зниженням доходів, а відповідно, і можливостей для нарощування заощаджень як потенційного фінансового ресурсу.

Згідно з результатами опитування, проведеного Центром Разумкова в рамках проекту МАТРА в лютому-березні 2023 р., що були наведені в аналітичному звіті «Політичні, економічні і структурні наслідки російської агресії для України і світової спільноти. Завдання економічного відновлення України у повоєнний період з врахуванням євроінтеграційних пріоритетів», вплив російської агресії на стан домогосподарств України позначився таким чином. 21% опитаних зазначають, що доходи їх родини після 24 лютого 2022 року значно зменшилися, 32% – що доходи дещо зменшилися, 36% відповіли, що доходи не змінилися, 5% – що вони дещо зросли, 1% – що значно зросли. 40% респондентів вказали, що основним джерелом

засобів існування для них є постійна робота, 24% – пенсія, 11% – доходи іншого члена (членів) сім'ї (чоловіка, дружини, батьків), 8% – тимчасова робота (чи підробітки), 5% – матеріальна допомога з різних джерел, 3% – доходи від бізнесу, 2% – попередні грошові заощадження, 1% – студентська стипендія, 1% – інші джерела [12].

Водночас, за даними дослідження, проведеного експертами Центру Разумкова впродовж січня – серпня 2022 р., спостерігається стійка тенденція до збільшення коштів на депозитних рахунках домогосподарств – із 773,8 млрд грн у січні 2022 р. до 940,3 млрд грн у серпні цього ж року. Це стало можливим за рахунок регулярних виплат військовим, що відкриває можливості трансформації їх в інвестиційний ресурс і потребує застосування окремого фінансового інструменту [13]. Ця тенденція продовжилася і у 2023 р. Помірне зростання заробітних плат і пенсій, як один із наслідків російської агресії, результатом матиме зниження сукупних реальних поточних доходів домогосподарств.

Напрямами результативного використання заощаджень домогосподарств є залучення їх до приватизації, корпоратизації, акціонування підприємств, які досить швидко зможуть стати основою для відновлення фондових ринків, стабілізації та економічного прискорення. Також важливим є вкладання заощаджень домогосподарств у сферу зміцнення людського капіталу, насамперед через формування інтелектуального середовища, здатного підвищити результативність та ефективність процесів відновлення.

На думку науковців, одним із найважливіших довгострокових факторів, що впливають на потенціал економічного зростання, є демографічні процеси. Так, експерти МВФ вважають, що основним вектором економічного зростання є не накопичення фізичного капіталу у формі матеріальних активів, а людський капітал і технічний прогрес [14].

Загальні демографічні зміни та військова агресія змінили вікову структуру українських домогосподарств. За даними аналітичної доповіді «Оцінка ролі демографічного фактору для економічного зростання та повоєнного відновлення» (травень 2023 р.), підготовленої Центром Разумкова в рамках проекту Програми МАТРА, що фінансується Посольством Королівства Нідерландів в Україні, війна в разі підсилила демографічну кризу в нашій країні.

За експертними оцінками Центру демографічних наук імені Леверхульма Оксфордського університету (*Leverhulme Centre for Demographic Science University of Oxford*), населення України може скоротитися на 24–33% залежно від тривалості війни. Разом зі скороченням населення суттєвим чинником демографічної вразливості України є статеві-вікова структура населення, зокрема спостерігається ско-

рочення частки молоді віком до 20 років та жінок продуктивного віку. Частка населення 65+ в Україні збільшується, і станом на 2023 р. становить уже 20% населення України. Старіння населення призводить до дефіциту робочої сили.

Наявність великої кількості людей похилого віку створюватиме додатковий тиск на пенсійний фонд і державний бюджет. Щоб залишити фінансову систему здоровою, уряду доведеться проводити комплексні пенсійні реформи, які є непопулярними. Можна також очікувати подальше зниження народжуваності через наслідки війни та скорочення чисельності жінок репродуктивного віку.

У багатьох моделях економічного зростання, що базуються на поширенні технологій, основним фактором зростання економіки є інвестиції в НДДКР (науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (англ. – *Research & Development – R&D*) і людський капітал.

Процес адаптації економіки до змін вікової структури суспільства має відбуватися як за допомогою інноваційних стратегій у сфері працевлаштування літніх людей, впровадження спеціальних видів діяльності, так і шляхом впровадження нових продуктів та послуг для задоволення їх поточних потреб. Такі заходи дозволяють досягти більшого економічного ефекту у виробництві та сприяють збільшенню кількості робочих місць. Підвищення рівня освіти теж продовжує зайнятість після досягнення офіційного пенсійного віку, тож ефективним заходом є організація безперервного навчання впродовж життя.

Перепідготовка, підвищення кваліфікації внутрішньо переміщених осіб і тих, хто втратив роботу, також є дуже важливою складовою інвестування в людський капітал. Український уряд виділив бюджет і заклав правову основу для перепідготовки робітників, але її реалізація буде складною, до того ж, через зростаючий попит на кваліфікованих робітників потрібно зробити набагато більше [15].

Одними із найважливіших функцій домогосподарств є відтворення, розвиток і реалізація людського капіталу. Домогосподарства виступають одним із основних інвесторів людського капіталу. Вони забезпечують накопичення цього цінного ресурсу через формування у членів домогосподарств основ соціальної поведінки, здобуття ними загальної та професійної освіти, підтримку працездатності на основі вкладень у власне здоров'я та відпочинок, розвиток трудової мобільності.

Оцінка індексу людського капіталу – це глобальна ініціатива, покликана допомогти прискоренню здійснення більш масштабних та ефективних інвестицій в людей заради зміцнення соціальної справедливості та зростання економіки. Індекс людського капіталу дозволяє визначити майбутній обсяг

людського ресурсу (навичок, знань, здоров'я), які народжені сьогодні діти матимуть на момент досягнення 18-річчя.

За даними Світового банку, внесок людського капіталу в національне багатство в Україні є значно нижчим, ніж у країнах Європи, і становить лише 34% загального національного багатства, тоді як у країнах із низьким рівнем доходу цей показник становить 41%, у країнах Європи та Центральної Азії – 62%, у розвинутих країнах людські ресурси становлять від 68 до 76% усього національного багатства, у світі в середньому – 64%. При оцінці індексу людського капіталу у 2018 р. Україна посіла 50 місце, а у 2020 р. – 102 [16].

Особливий вплив на формування людського капіталу в Україні відіграє трудова міграція, пов'язана із заробітками за кордоном. За даними соціологічного моніторингу, проведеного Інститутом соціології НАНУ, у 2018 р. у чверті українських сімей в когось із їхніх членів був досвід тимчасової роботи за кордоном [17]. Така тенденція поглибилася у зв'язку із війною. Результати дослідження, проведеного впродовж 2022–2023 рр. неурядовою організацією «Центр економічної стратегії» за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження» в рамках проекту «Біженці з України: наміри повернутися, вплив на українську економіку та рекомендації щодо державної політики», свідчать, що станом на кінець червня 2023 р. за кордоном через війну перебуває 5,6–6,7 млн українців, з них найбільша частка жінок 35–49 років та діти [18].

В аналітичній доповіді «Міграційні прояви та впливи – уроки для України», підготовленій Центром Разумкова у травні 2023 року в рамках проекту Програми MATRA, що фінансується Посольством Королівства Нідерландів в Україні, серед основних проблем міграції особливо виокремлюється так званий відтік мізків («*brain drain*»), який може виявитись вкрай болючим для суспільства та його розвитку – не лише соціально-економічного, а й суспільного та гуманітарного. Оцінка рівня відтоку інтелектуалів у міжнародних порівняннях інтерпретується за допомогою Індексу відтоку мізків (*Humanflight and brain drain index*). На жаль, Україна за цим ранжуванням посіла 81 місце зі 177 країн [12].

Згідно з опитуванням Info Sapiens на замовлення ЦЕС, переважна кількість українців (63%), які зараз перебувають за кордоном, планують повернутися до України. Та за кордоном можуть залишитись від 1,3 млн до 3,3 млн українців. Більш схильними до повернення є люди похилого віку, люди з нижчим рівнем освіти, а також ті, хто працював до війни.

Неповернення українців матиме суттєвий вплив на українську економіку, яка може втратити від 2,7% до 6,9% свого ВВП на рік. За розрахунками Мінекономіки, кожні 100 тис. осіб, які не повернулися до України, зменшують обсяг прогнозованого ВВП України на

0,5% і навіть попри відновлення українська економіка не зможе зростати швидше, ніж на 2% на рік. Тож для цілей післявоєнної відбудови необхідно забезпечити підтримку процесу повернення українських біженців. Як показує досвід біженців до Німеччини з колишньої Югославії, віддалена робота та географічна близькість до країни призначення значно зменшують масштаби відпливу мізків, пов'язаного з міграцією кваліфікованих працівників, а взаємодія внутрішніх працівників та українців за кордоном може сприяти поживленню ділової активності, накопиченню заощаджень та інвестиційної діяльності домогосподарств.

Еміграційні втрати робочої сили, звичайно, вносять суттєві дисбаланси на національні ринки праці. Проте вигодами для всіх країн, які є експортерами робочої сили, є «зворотні» потоки – спрямування частини зароблених коштів членам своєї родини, які залишились на батьківщині.

Перекази мігрантів також здійснюють непрямий вплив на стимулювання інвестиційної діяльності, зниження інвестиційних ризиків домогосподарства та вивільнення інших фінансових ресурсів для інвестицій. Перекази зменшують ризики нестабільності вітчизняної економіки, чим впливають на активізацію інвестиційної діяльності. Як заощадження, що накопичуються у фінансових установах, перекази сприяють здешевленню кредитів, що веде до збільшення інвестицій завдяки позиченим коштам. Інвестиції домогосподарств в організацію трудової міграції характеризуються швидкою та вагомою віддачею: за даними Національного банку України, обсяг приватних грошових переказів в Україну, пов'язаних з тимчасовою або постійною міграцією населення, у 2020 р. становив 12,0 млрд дол. США [19; 20].

Водночас Україна, яка протягом певного часу виступала потужним донором робочої сили за кордон і одним із найбільших реципієнтів грошових переказів, в умовах масової вимушеної міграції населення після 24 лютого 2022 р. і всебічної підтримки країн ЄС і всього цивілізованого світу має майже невикористані на сьогоднішній день можливості щодо залучення міграційного капіталу та заощаджень представників діаспори, які можуть бути використані як інвестиційний ресурс для відновлення та розвитку країни.

Втім, за умов відсутності в Україні дієвого механізму перетворення фінансів мігрантів та сформованих за їхньою участю заощаджень домогосподарств у інвестиційний капітал, економічних, мотиваційних механізмів залучення до підприємницької діяльності, більша частина цих фінансових ресурсів витрачається на задоволення базових потреб домогосподарств.

Разом із тим накопичено позитивний міжнародний досвід залучення фінансових ресурсів мігрантів та діаспори на відновлення та розвиток економіки. Так, випуск спеціальних державних облігацій може виступити ефективним механізмом залучення коштів

на потреби бюджету. Ефективність впровадження даного механізму демонструють такі країни, як Бангладеш, Ізраїль, Індія, Ефіопія, Кенія, Марокко (загалом понад 20 країн світу) [21; 22].

Формування ефективних стимулювальних механізмів щодо залучення коштів трудових мігрантів та представників діаспори як інвестиційного ресурсу економічного відновлення та розвитку України сприятиме стабілізації банківської системи, поповненню золотовалютних резервів, збільшенню валютних надходжень, зниженню ставок за кредитами, підвищенню темпів зростання ВВП.

За умови відповідного законодавчого забезпечення, правових гарантій, впровадження заходів щодо підвищення ефективності міграційної та фінансової політики, врахування інтересів надавачів фінансових ресурсів під час стратегічного планування розвитку територіальних громад, розробки інвестиційних механізмів, підвищення рівня фінансової грамотності населення, заощадження домогосподарств (у тому числі тих, що мають у своєму складі трудових мігрантів), трансформовані в інвестиційний капітал, ці кошти можуть виступити потужним джерелом фінансування економічного відновлення та розвитку України на державному та локальному рівнях.

Найбільш поширеними фінансовими інструментами залучення інвестиційного потенціалу домогосподарств в економіку України на сьогодні є банківські депозитні рахунки, депозитні рахунки у кредитних спілках, страхові договори у страхових компаніях, накопичувальні рахунки в недержавних пенсійних фондах, інвестування в будівництво житла, купівля банківських металів, а також облігації внутрішньої державної позики.

Фінансова поведінка домогосподарств, прийняття рішень щодо накопичення заощаджень і подальшої їх трансформації в інвестиційні ресурси формується з урахуванням загальної економічної ситуації в країні, рівня доходів та інфляційних процесів, довіри до банківських установ. Певні складнощі також пов'язані з обмеженим колом ліквідних фінансових інструментів та незахищеністю інвестицій від девальвації.

На прийняття рішень домогосподарств впливає також загальний рівень фінансової грамотності населення та розвиненість навичок управління фінансовими ресурсами.

Національним банком України реалізуються заходи, спрямовані на підтримання фінансової стійкості держави та регулювання фінансового сектора в умовах воєнного стану. Регулятор презентував освітній сайт з фінансової грамотності – «Гаразд», який сприяє підвищенню рівня фінансових знань, достатніх для ухвалення відповідальних рішень щодо персональних фінансів та містить відповіді на найпоширеніші запитання споживачів щодо депозитів, кре-

дитів, роботи колекторів, страхування, шахрайства з платіжними картками тощо [23].

ВИСНОВКИ

Загарбницька війна росії в Україні приносить велетенські збитки економіці нашої держави. Для ліквідації наслідків розроблено План відновлення України, спрямований на прискорення стійкого економічного зростання, в рамках якого визначено перелік Національних програм для досягнення ключових результатів. До процесу планування повоєнного відновлення України долучилися іноземні й українські науковці. Так, відома європейська дослідницька організація “Center for Economic Policy Research” у праці «Відбудова України: Принципи та політика» пропонує комплексний аналіз того, якою має стати Україна після війни та які інструменти політики можуть використати для досягнення цих цілей [24]. За підтримки Міжнародного фонду «Відродження» відбулася презентація проекту «Візія-2033»: збереження та розвиток трудових ресурсів України в найближче десятиріччя», який націлений на сприяння поверненню українців, котрі зараз знаходяться за кордоном, скорочення обсягів трудової міграції з України в повоєнний період, забезпечення, через проведення досліджень та експертних обговорень, підготовки профільного законодавства, яке буде побудовано на основі фактів та відповідатиме принципам недискримінації та поваги до прав людини [25].

Відбудова України має передбачати всебічну трансформацію та глибоку модернізацію країни на шляху до вступу до Європейського Союзу. Усі найважливіші елементи економіки та суспільства повинні будуть пройти реформи, щоб допомогти Україні уникнути пострадянської спадщини та стати повноцінною демократією із сучасною економікою, сильними інституціями та потужним оборонним сектором. Вагому роль у цьому процесі реконструкції відіграють відновлення людського ресурсу та розвиток людського капіталу.

Для України принципово інвестувати в людський капітал майбутнього, підвищити рівень економічної активності людей похилого віку та певним чином залучити до відбудови людський капітал, який емігрував за кордон.

Серед першочергових завдань, що потребують вирішення для більш ефективного залучення заощаджень домогосподарств (у тому числі тих, які мають у своєму складі трудових мігрантів) як інвестиційного ресурсу на відновлення та розвиток економіки країни, є підвищення рівня фінансової грамотності населення; стимулювання розвитку фондового ринку та спрощення доступу домогосподарств до державних облігацій та інших фінансових інструментів; розроблення механізмів залучення як інвестицій на розвиток локальних соціальних та інфраструктурних про-

ектів фінансових ресурсів мігрантів та представників діаспори.

З урахуванням іноземного досвіду потребують подальших наукових досліджень питання щодо створення необхідних умов для відтворення та розвитку домогосподарствами людського капіталу (з урахуванням демографічних змін і міграційних потоків), зростання заощаджень домогосподарств (у тому числі тих, що мають у своєму складі трудових мігрантів) та розробка стимулювальних механізмів перетворення їх на інвестиційний капітал для відтворення та розвитку економіки України на державному та локальному рівнях. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Воробйов Ю. М., Ворошило В. В. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави : монографія. Сімферополь : ВД «АРИАЛ», 2013. 232 с.
2. Джерасад С. С. Інвестиційна поведінка суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01. Харків, 2005. 13 с.
3. Дорош В. Ю., Чепель К. С. Фінансова поведінка домогосподарств в ринкових умовах господарювання. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. 2012. Вип. 9. Ч. 1. С. 361–372.
4. Іващенко М. В. Інвестиційна поведінка українських домогосподарств: інституціональний аспект. *Вестник НТУ «ХПИ»*. 2010. № 64. С. 3–7. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/7935c6ea-61b2-487a-9fad-e9e662952e56/content>
5. Рамський А. Ю. Фінанси домогосподарств і їх роль у забезпеченні попиту та пропозиції на ринку інвестицій. *Бізнес Інформ*. 2013. № 12. С. 136–144. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-12_0-pages-136_144.pdf
6. Рамський А. Ю. Інвестиційний потенціал домогосподарств : монографія. Київ : КНУТД, 2014. 352 с.
7. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>
8. Катан Л. І., Хорішко К. С. Інвестиції та інвестування як економічна категорія. *Ефективна економіка*. 2011. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=789>
9. Лугова М. С. Активізація інвестиційної діяльності в регіоні : дис. канд. екон. наук : 08.00.05. Луцьк, 2018. 265 с.
10. Ключник Л. В. Формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств : дис. ... д-ра філософії : 072. Львів, 2021.
11. Лепейко Т. І., Козлова І. М. Фактори впливу на інвестиційну поведінку домогосподарств в умовах невідомості. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Т. 5. № 4. С. 238–246. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-4-28>
12. Політичні, економічні і структурні наслідки російської агресії для України і світової спільноти. Завдання економічного відновлення України у воєнний період з врахуванням євроінтеграційних пріоритетів. Київ, 2023. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/04/21/2023_04_consequences_of_the_war_for_ukraine.pdf
13. Юрчишин В. Про ресурси домогосподарств / Разумков центр. 29.09.2022. URL: <https://razumkov.org.ua/komentari/pro-resursy-domogospodarstv>
14. Population 2020 / International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2020/03/changing-demographics-and-economic-growth-bloom>
15. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» щодо окремих аспектів підготовки якісних робітників в умовах військового стану та відновлення економіки» від 19.06.2022 р. № 2312-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2312-IX#%23#Text>
16. Harbison F. H. Human Resources As the Wealth of Nations. Oxford University Press, 1973. 184 p.
17. Міграція в Україні: цифри і факти, 2019. / ІОМ Україна, 2019. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/resources/mihratsiya-v-ukrayinitsyfyry-i-fakty-2019>
18. Вишлінський Г., Михайлишина Д., Самойлюк М., Томіліна М. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт / Центр економічної стратегії. 21.09.2023. URL: <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/>
19. Малиновська О. А. Перекази мігрантів з-за кордону та можливі заходи щодо їх заохочення та ефективного використання. Аналітична записка / НІСД. 12.09.2023. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1276>
20. Грошові перекази в Україну / Національний банк України, 2021. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_y.pdf
21. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД, 2018. 472 с.
22. Гайдуцький А. Облігації для мігрантів: невідомі можливості / Дзеркало тижня. 28.05.2010. URL: https://zn.ua/ukr/finances/obligatsiyi_dlya_migrantiv_nezadiyani_mozhливosti.html
23. Огляд інструментів фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (16.08–15.09.2023) / НІСД. 26.09.2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voyennoho-stanu-v>
24. Rebuilding Ukraine: Principles and policies / edited by Yuriy Gorodnichenko, Ilona Sologoub, Beatrice Weder di Mauro. Paris, 2022. URL: https://cepr.org/system/files/publication-files/178114-paris_report_1_rebuilding_ukraine_principles_and_policies.pdf
25. Проект з повернення українців додому було презентовано у Верховній Раді / Interfax-Україна. URL: <https://interfax.com.ua/news/press-release/941024.html>

REFERENCES

Dorosh, V. Yu., and Chepel, K. S. "Finansova povedinka domohospodarstv v rynkovykh umovakh hospodariuvannia" [Financial Behavior Households in Market Conditions]. *Ekonomichni nauky. Seriya «Oblik i finansy»*, vol. 1, no. 9 (2012): 361–372.

- Dzherasad, S. S. "Investytsiina povedinka subiektiv hospodariuvannia v transformatsiinii ekonomitsi" [Investment Behavior of Business Entities in the Transformation Economy]: *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk* : 08.01.01, 2005.
- "Hroshovi perekazy v Ukrainu" [Money Transfers to Ukraine]. *Natsionalnyi bank Ukrainy*, 2021. https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_y.pdf
- Haidutskyi, A. "Oblihotsii dlia mihrantiv: nezadiiani mozhlyvosti" [Bonds for Migrants: Untapped Opportunities]. *Dzerkalo tyzhnia*. May 28, 2010. https://zn.ua/ukr/finances/obligatsiyi_dlya_migrantiv_nezadiyani_mozhlyvosti.html
- Harbison, F. H. *Human Resorces As the Wealth of Nations*. Oxford University Press, 1973.
- Ivashchenko, M. V. "Investytsiina povedinka ukrain-skykh domohospodarstv: instyutsionalnyi aspekt" [Investment Behavior of Ukrainian Households: Institutional Aspect]. *Vestnik NTU «KhPY»*, no. 64 (2010): 3-7. <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/7935c6ea-61b2-487a-9fad-e9e662952e56/content>
- Katan, L. I., and Khorishko, K. S. "Investytsii ta investuvannia yak ekonomichna katehoriia" [Investments and Investing as an Economic Category]. *Efektivna ekonomika*, no. 11 (2011). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=789>
- Kliuchnyk, L. V. "Formuvannia ta vykorystannia investytsiinoho potentsialu domashnikh gospodarstv" [Formation and Use of the Investment Potential of Households]: *dys. ... d-ra filosofii* : 072, 2021.
- [Legal Act of Ukraine] (1991). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>
- [Legal Act of Ukraine] (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2312-IX#%23#Text>
- Lepeiko, T. I., and Kozlova, I. M. "Faktory vplyvu na investytsiinu povedinku domohospodarstv v umovakh nevyznachenosti" [Factors of Influence on Household Investment Behavior under Uncertainty]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 5, no. 4 (2020): 238-246. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-4-28>
- Luhova, M. S. "Aktyvizatsiia investytsiinoi diialnosti v rehioni" [Activation of Investment Activities in the Region]: *dys. kand. ekon. nauk* : 08.00.05, 2018.
- "Mihratsiia v Ukraini: tsyfry i fakty, 2019" [Migration in Ukraine: Figures and Facts, 2019]. *IOM Ukraina*, 2019. <https://ukraine.iom.int/uk/resources/mihratsiya-v-ukrayinitsyfry-i-fakty-2019>
- Malynovska, O. A. "Perekazy mihrantiv z-za kordonu ta mozhlyvi zakhody shchodo yikh zaokhochennia ta efektyvnoho vykorystannia. Analychna zapyska" [Migrant Remittances from Abroad and Possible Measures for Their Promotion and Effective Use. Analytical Note]. *NISD*. September 12, 2023. <http://www.niss.gov.ua/articles/1276>
- Malynovska, O. A. *Mihratsiina polityka: hlobalnyi kontekst ta ukrainski realii* [Migration Policy: Global Context and Ukrainian Realities]. Kyiv: NISD, 2018.
- "Ohliad instrumentiv finansovoi stiikosti v umovakh voien-noho stanu v Ukraini (16.08-15.09.2023)" [Review of Instruments of Financial Stability in the Conditions of Martial Law in Ukraine (August 16 - September 15, 2023)]. *NISD*. September 26, 2023. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-finansovoyi-stiikosti-v-umovakh-voyennoho-stanu-v-Politychni, ekonomichni i strukturni naslidky rosiiskoi ahresii dlia Ukrainy i svitovoi spilnoty. Zavdannia ekonomichnoho vidnovlennia Ukrainy u povoiennyi period z vrakhuvanniam yevrointehratsiinykh prioritetiv> [Political, Economic and Structural Consequences of Russian Aggression for Ukraine and the World Community. The Task of Economic Recovery of Ukraine in the Post-war Period, Taking into Account European Integration Priorities]. Kyiv, 2023. https://razumkov.org.ua/images/2023/04/21/2023_04_consequences_of_the_war_for_ukraine.pdf
- "Population 2020". *International Monetary Fund*. <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2020/03/changing-demographics-and-economic-growth-bloom>
- "Proekt z povernennia ukraintsiv dodomu bulo prezentovano u Verkhovnij Rada" [The Project on Returning Ukrainians Home Was Presented in the Verkhovna Rada]. *Interfax-Ukraina*. <https://interfax.com.ua/news/press-release/941024.html>
- "Rebuilding Ukraine: Principles and policies". Paris, 2022. https://cepr.org/system/files/publication-files/178114-paris_report_1_rebuilding_ukraine_principles_and_policies.pdf
- Ramskyi, A. Yu. "Finansy domohospodarstv i yikh rol u zabezpechenni popytu ta propozytzii na rynku investytsii" [Finances of Homesteads and Their Role in Ensuring Demand and Supply in the Investment Market]. *Biznes Inform*, no. 12 (2013): 136-144. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-12_0-pages-136_144.pdf
- Ramskyi, A. Yu. *Investytsiinyi potentsial domohospodarstv* [Investment Potential of Households]. Kyiv: KNUTD, 2014.
- Vorobiov, Yu. M., and Voroshylo, V. V. *Finansy domashnikh gospodarstv u finansovii systemi derzhavy* [Household Finances in the Financial System of the State]. Simferopol: VD «ARIAL», 2013.
- Vyshlinskyi, H. et al. "Bizhentsi z Ukrainy: khto vony, skilky yikh ta yak yikh povernuty? Finalnyi zvit" [Refugees from Ukraine: Who Are They, How Many Are There and How to Return Them? Final Report]. *Tsentr ekonomichnoi stratehii*. September 21, 2023. <https://ces.org.ua/refugees-from-ukraine-ukr-final-report/ro>
- Yurchyshyn, V. "Pro resursy domohospodarstv" [About Household Resources]. *Razumkov tsentr*. September 29, 2022. <https://razumkov.org.ua/komentari/pro-resursy-domogospodarstv>